

TARI LUJZA

Vörösmarty Mihály, a Pestbudai Hangászegyleti Zenede muzikusai és más 19. századi zenészek

Életutak találkozása: Vörösmarty Mihály, Rothkrepf (Mátray) Gábor

A Nemzeti Zenede¹ fogalom a muzsikustársadalom körében. A sok viszontagság után létrejött intézmény csak 1867-től működött ezzel a névvel. Korábbi nevei: Pestbudai Hangászegylet (1836), 1839–1840 közt Pestbudai Hangászegyleti Énekiskola, 1851-től pedig Pestbudai Hangászegyleti Zenede. A zenede előzményének története azonban visszanyúlik egészen az 1818-as Schedius-féle zenetársaság létrejöttéig. A társaságról így írt Rothkrepf (1837-től Mátray) Gábor az 1828 januárjától kezdve Vörösmarty Mihály által szerkesztett *Tudományos Gyűjteményben*² folytatásokban közreadott zenetörténeti munkája második részében:

A' Tud. Gy. 1818. V. K. 141. l. említést tesz egy 180 muzsika mesterből T. Schedius Lajos Ur vezérlése alatt Pesten felállított muzsikai intézetről. Virágzik e, vagy a' heves idők miatt az új ültetmény elszáradott e, nem tudom.*) – Conservatoriumra volna szükségünk, a' Bétsiek, 's Prágaiak példájára, 's akkor hozhatna a' hazai muzsika kellemetes érett gyümölcsöket.

A társaság működésével kapcsolatos megjegyzéséhez a lapban kiegészítést fűznek: „*Megszűnt a' 2-dik esztendőben. A. R.”³ Nem csoda, hogy Mátray evvel kapcsolatban tájékozatlan volt, mert 1817–1830 közt Széchenyi Lajos gróf családjánál élt nevelőként, akikkel hol Somogyhorpácson,⁴ hol Bécsben lakott. Ekként is jelzik a nevét a *Tudomá-*

* A szerző zenetörténész-népzenekutató, a BTK Zenetudományi Intézetének nyugalmazott főmunkatársa. A tanulmány első ízben előadásként hangzott el a *Vörösmarty Mihály és a Pestbudai Hangászegylet* címmel Vörösmarty halálának 150. évfordulója alkalmából a Vörösmarty Emlékbizottság és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szervezésében tartott megemlékezésen 2005. november 19-én Budapesten.

1 VAJDÁFY Emil, *A nemzeti zenede története: Az intézet 50 éves jubileuma alkalmára* (Budapest: Athenaeum Kiadó, 1890); TARI Lujza és SZ. FARKAS Márta, szerk., *A Nemzeti Zenede* (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005.)

2 FENYŐ István, „A *Tudományos Gyűjtemény* Vörösmarty Mihály szerkesztése idején (1828–1832)”, in *A magyar sajtó története I.: 1705–1848.*, szerk. KÓKAY György, 309–321 (Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézet, 1979).

3 MÁTRAY Gábor, „A Muzsikának közönséges története”, *Tudományos Gyűjtemény* 13, 2. sz. (1829): 47–67, 65.

4 Horpácsi népdalgyűjteményéről: TARI Lujza, „Mátray Gábor, a népzenekutató”, in *Zenetudományi dolgozatok 2013–2014: Jubileumi kötet a Zenetudományi Intézet 40 éves fennállása alkalmából*, szerk. Kiss Gábor, 385–437 (Budapest: MTA BTK ZTI, 2016).

nyos *Gyűjtemény* előfizetői közt: „Rothkrepf Gábor, ifjú Gróf Széchenyi Nevelője, Bécsben.”⁵ A zenetársaság azonban – mint az anonim hozzászóló is jelezte – még további két évig, 1818-tól 1822-ig működött, melyről a Nemzeti Zenede történetét először összefoglaló Vajdafy Emil is írt, s egyben felsorolta a zeneegylet tagjainak és tisztségviselőinek nevét.⁶ E tagok közül 1836-ban többen a Pestbudai Hangászegylet alapító tagjai, vagy később tanárai lettek. Az intézmény történetének igazi kezdete ez az 1836-os esztendő, a hangászegylet megalakítása.⁷ Az egyletet egy professzionista zenészképzést célzó iskolaként gondolják el, melynek tervezetében már ekkor benne van a „nemzeti conservatorium” elnevezés.

A továbbiakban leegyszerűsítve Zenedének nevezett intézménynek⁸ hosszú időn át Mátray Gábor volt a lelke.⁹ Kezdetben ő a hangászegylet titkára (1837–1840), majd megnyitott iskolájának 1840-től 1875-ben bekövetkezett haláláig igazgatója és tanára. 1859–1875-ig ő volt a későbbi színitanoda elődjeként létrehozott szavalati tanszék életre hívója és szavalattan-tanára, s egy ideig a zeneegylet „levéltárnoka” (könyv- és kottatárosa). Emellett 1846-tól a Nemzeti Múzeum őreként zenetörténeti dokumentumok fáradhatatlan gyűjtője, képtárának gyarapítója.¹⁰

Vörösmarty és Mátray pályája több ponton összefonódik, s ez valószínűleg a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője, illetve a lap olvasója és abba írója kapcsolatával indul (Mátray már korábban is közölt írásokat a lapban).¹¹ A költő az iskola alapításának évében írja meg a *Szózatot*, s ebből az évből való *Idához* című verse is, mely egyike a

5 *Tudományos Gyűjtemény* 12, 12. sz. (1828): 168.

6 VAJDAFY, *A nemzeti zenede története...*, 7–8.

7 A bécsi Gesellschaft der Musikfreunde (egyszerűbb nevén Musikverein) mintájára létrejött egyesület alapszabályait szintén Schedius és Trextler Antal dolgozta ki. Az egyesület megalakulásának körülményeiről: Isoz Kálmán, „A Pest-budai Hangászegylet és nyilvános hangversenyei (1836–1851)”, in *Tanulmányok Budapest múltjából III.*, szerk. Dr. GÁRDONYI Albert és Dr. NÉMETHY Károly, Budapest Székesfőváros várostörténeti monográfiái 5, 165–179 (Budapest: Budapest Székesfőváros kiadása, 1934), 165–167.

8 1851-ben a konzervatórium szó magyar megfelelőjét keresve „zengedélyde”, „zenélyde” is fölmerült a lehetséges elnevezések közt. IVÁNYI-PAPP Mónika, „A Nemzeti Zenede élete a Pest-budai Hangászegyleti Énekiskola választmányi ülései alapján (1844–1867)”, in *A Nemzeti Zenede*, szerk. TARI Lujza és Sz. FARKAS Márta, 75–147 (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005), 98.

9 Az intézmény egyik alapítójáról, lapszerkesztő, könyvtárigazgatói és számos egyéb tevékenységét is méltatva: Id. ÁBRÁNYI Kornél, *Általános zenetörténet* (Budapest: Harmónia Kiadó, 1905), 171.

10 VÁRNAI Péter, „Egy magyar muzsikusa a reformkorban: Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharcig”, in *Mátray Gábor: A Muzsikának Közönséges Története*, szerk. GÁBRY György, 361–546 (Budapest: Magvető Kiadó, 1984), 501–502; MÁTRAY Gábor, *Töredék jegyzemények Magyarország történetéből 1848/49-ben*, összeáll., szöveggond., jegyz., előszó FÜLEP Katalin (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989). TARI Lujza, „A Hangászegyleti Zenede (1839–1867) és a Nemzeti Zenede (1867–1890)”, in TARI és Sz. FARKAS, szerk., *A Nemzeti Zenede...*, 11–73.

11 1824-től többször írt Kultsár István *Hasznos Multságai*ba, melyekben szólt a nemzeti zene felkarolása érdekében, megjelent hangszeres „magyar nóták”-at és egyéb zeneműveket ismertetett.

19. században dallammal közszájon forgó Vörösmarty-verseknek.¹² Egyik alapító tagja a Kisfaludy Társaságnak, melynek létrehozását 1836. november 12-én foglalják határozatba,¹³ s melynek létrejöttét 1837 februárjában Mátray újonnan indított lapjában „A’ Kisfaludy Károly emlékére ’s munkái kiadására figyelő társaság” nevében „örömmel jelenti minden részvevő honfinak” Bajza, Toldy és Vörösmarty.¹⁴ Mátray, aki rövid ideig Vörösmarty segédszerkesztőjeként a *Tudományos Gyűjtemény*ben dolgozott, 1833-ban indította meg a *Regélő* folyóiratot, s a hatóságoknak maga Vörösmarty tanúsította, hogy a szerkesztésben elég jártasságot szerzett.¹⁵ Vörösmarty a lap egyik előfizetője, egyben a lap írásainak egyik szerzője.¹⁶ Vörösmarty 1833-tól akadémiai tag,¹⁷ s zenetörténész, zeneszerzői, irodalmi és szerkesztői munkássága alapján Mátrayt is 1833-ban választják meg a tudós társaság levelező tagjává.¹⁸ Vörösmarty akadémiai munkásságának „majdnem minden idejét a kiadásra vagy pályázatra beküldött munkák bírálata foglalja el”, többek közt az oda beérkező író- és költő társak munkáit véleményezi.¹⁹ Dolgozik az Akadémia alapszabályainak megváltoztatásán,²⁰ működik a nemzeti játékszín ügyét felkaroló bizottságban,²¹ s még nem említettük nyelvészeti munkáit, kritikai tevékenységét.²²

Hangversenyek, egyéb zenés események a költő életében

Mátray Gábor a Pestbudai Hangszegyletnek kezdettől, 1836-tól tagja, testvérével, ifjabb Rothkrepl Józseffel együtt. A több irányba nyitott Mátrayt 1837-ben kinevezték előbb a Nemzeti Színház könyvtára jegyzőjévé, majd a színháznak is ő lett az első zeneigazgatója. A *Rajzolatok* így tudósít a választásról:

12 A népies jellegű német zene mintájára készült dallam megvan Kodály Zoltán zenei típusrendjében (Zenetudományi Intézet, Kodály Rend, KR_06670), szerzője ismeretlen. A szájhagyományban is élő Vörösmarty versekről: TARI Lujza, „Megzenésített Vörösmarty-versek a kortárs és későbbi 19. századi dalgyűjteményekben”, *Magyar Napló* 12, 4. sz. (2000): 85–89.

13 HORVÁTH Károly, „A Kisfaludy Társaság”, in *A magyar irodalom története III.: 1772–1849-ig*, szerk. PÁNDI Pál, 388–389 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965), 388.

14 *Honművész* 5, 13. sz. (1837): 101–102.

15 T. ERDÉLYI Ilona, „Az irodalmi divatlapok”, in KÓKAY, szerk., *A magyar sajtó története...*, 435–464, 446.

16 Akár a „hites ügyvéd” Mátraynak is szólhatna Vörösmarty *Egy könyvnyomtatóra* című epigrammájának két változata.

17 GYULAI Pál, „Vörösmarty emlékezete” in GYULAI Pál, *Munkái: Harmadik kötet: Irodalmi tanulmányok, Élő könyvek – Magyar klasszikusok* 33, 156–170 (Budapest: Franklin-Társulat, 1907), 156.

18 VÁRNAI, „Egy magyar muzsikusz reformkorban...”, 396–397.

19 BRISITS Frigyes, „Vörösmarty Mihály és az Akadémia”, *Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály köréből* 25, 8. sz. (1937): 23–50, 26–29.

20 Uo., 23–24.

21 Uo., 34–35. „Vörösmarty szógyűjtő és nyelvészeti munkásságával párhuzamosan halad a népdal-gyűjtésre vonatkozó, talán egyik legfontosabb tevékenysége.” Uo., 49–50.

22 Uo., 36–46.

Pesti hír

A' pesti magyar színház megnyitásának ideje mind inkább közeledvén a' t. részvényes igazgatóság színészeti választottsága július 26-kán és 27-kén tartott üléseiben, dramai igazgatónak t. Bajza József urat, dal- és táncjáték 's hangászati igazgatónak a' Regélő' kiadóját [...] választá.²³

Sérti ugyan Mátray önérzetét, hogy a rábízott felelősségteljes és sokféle feladatért nem kap fizetést, elvállalja a munkát, és tisztességesen előkészíti a megnyitót. Erről jelentést is ad be, melyből kiderül, hogy neki kellett egy asztalosnál megrendelnie „az orchestrom pulpitusait”. Bécsből ő hozatott „Orchestromi kottákat”, Kassáról és Bécsből összeszedte az ügyes muzsikusokat, gondoskodott a hangszerekről.²⁴ Mátray mint a „hangászati ügyek igazgatója” első feladatául kapta, hogy komponáljon zenét Vörösmarty Mihály *Árpád ébredése* című ünnepi prologusához, amit önéletrajzában is megemlíti: „1837-ben Vörösmarty Árpád ébredéséhez a' pesti magyar színház megnyitására a' rémalakok karéneket szerzem.”²⁵ A megnyitón a verset a költő szavalta el, a zeneművet annak szerzője vezényelte. Vörösmarty ettől az évtől kezdve írta színikritikáit, melyeket Mátray egészen biztosan olvasott, s később a Zenede szavalattanáráként feltehetően jól hasznosított.

Bár az eddigi kutatások szerint nincs olyan dokumentum, amely közvetlenül bizonyítaná Mátraynak vagy a Zenede többi tagjának Vörösmarty iránti tiszteletét, folyamatosan megvan iránta a tiszteelő figyelem a zenedei és más muzsikuskok körében, amit egyaránt tanúsítanak Vörösmarty verseinek megzenésítései, a magas színvonalon működő hangászegylet²⁶ koncertjein rendszeresen elhangzó különböző *Szózat*-megzenésítések és a zenei műsorszámok közt esetenként elszavalt Vörösmarty-versek. A hangászegylet és az 1840-ben megnyílt iskolája jegyzőkönyveiből, a Mátray által már az első tanévtől kiadott évkönyvekből,²⁷ a lapokban megjelent beszámolóiból jól kirajzolódhatnak az intézmény mindennapjai, köztük a változatos műsorral gondosan eltervezett hangversenyek műsora, időpontja, aktualitása. Az 1846-os év egyik hangversenyére az alábbi műsort állították össze:

1. Beethoven *István király* nyitány

2. *Szózat* Vörösmartytól, Mátray Gábor úr szerzeményeiből.²⁸

23 *Rajzolatok* 3 (1837): 496.

24 Mátray 1837. augusztusi jelentéséről: TALIÁN Tibor, „A Nemzeti Színház zenekara Erkel Ferenc idejében”, in *Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korukról*, szerk. BÓNIS Ferenc, Magyar zenetörténeti tanulmányok, 26–40 (Budapest: Püski Kiadó, 2001), 28. 1837-ben „Mátray sebtiben összeverbuvált zenekarának ereje nem érte el a harminc főt...”. Uo., 29.

25 VÁRNAI, „Egy magyar muzsikusk reformkorban...”, 401–404.

26 ISOZ, „A Pest-budai Hangászegyesület és nyilvános hangversenyei...”, 172.

27 Az első ilyen: *A' Pestbudai Hangászegyesület igazgatása alatti nyilvános Énekiskola Évkönyve*, szerk. MÁTRAY Gábor (Pesten: Trattner-Károlyi, 1841).

28 Az 1846 novemberi koncert műsorában egyértelműbb: „6. Férfikar, Vörösmarty Mihály *Szózatára*, Mátray Gábortól”. Ezen a koncerten záró műsorszámként a Berlioz által abban az évben meghangszerelt

Azon esetre pedig, ha Schodelné akadályoztatnék, *Szózat* Fáy Gusztávtól, férjfi kar.

3. Egy Festetics Leo kórusmű (*Magyarország*) vagy *Huszárdal* Mátray Gábortól.

4. Hangverseny hegedűre Ridley Kohne úr által előadva.

5. *Hymnus* «Isten áldd meg a' Magyarat» Erkel Ferencztől.²⁹

A *Szózat* versként és zeneműként ekkorra már általános ismertségnek örvendett. Mint köztudott, Bartay András zeneszerző, a hangászegylet tagja, iskolájának 1839-től első igazgatója, 1843-tól a Nemzeti Színház igazgatója már színigazgatói működése kezdetén pályázatot írt ki a vers megzenésítésére, s neki köszönhető a *Hymnus* és más zenés színpadi darabok megzenésítésére szóló pályázati kiírás is.³⁰ A *Szózat* bírálóbizottságának tagja volt Vörösmarty, Erkel Ferenc és Brand (később Mosonyi) Mihály, aki a hangászegylet tagja, 1844-től Asztalos Károly levéltárnok helyettese. A Kölcsey *Hymnus*-ának megzenésítésére 1844. február 29-én kiírt pályázatra 13 jeligés mű érkezett be, s a bíráló bizottságnak tagjai közt három zenedei tanár is volt: Schindelveisser Lajos, a hangászegylet iskolájának első énektanára, zeneszerző, karnagy, Bräuer Ferenc, aki 1837-ben Bartay Andrásal együtt a nagy tanács tagja, majd 1838-tól többek közt szintén Bartayval a „Jutalomdíj-elítélő” bizottság tagja,³¹ 1839-től egyben a Belvárosi plébániatemplom regenschorija, valamint Mátray Gábor. Ugyane bizottságnak tagja volt Vörösmarty Mihály is.³²

Térjünk azonban vissza a *Szózat*hoz! Bartay korábban *Magyar Dalkoszorú* címmel egy sorozatot akart indítani, melyből évenként 6-8 füzet jelent volna meg. Az 1. füzetben négy dal lett volna Kisfaludy Károly, Bajza, Kölcsey és Vörösmarty verseire, de a sorozat nem valósult meg. Mindössze Kisfaludy Károly *Honvagy* versét zenésítették meg 1833-ban, hárman: maga Bartay András, Spech János, valamint Bräuer Ferenc. A *Szózat*-pályázatra Egressy Benjamin nyertes darabján kívül (Egressy előzőleg már két másik feldolgozást készített) több mű beérkezett a pályázatra, többek közt Thern Károlyé, Travnyik Jánosé, Mátrayé, Fáy Gusztáv, Schodel János zeneszerző-karnagyé és másoké. Az 1843. május 10-ei eredményhirdetés után megzenésítette a *Szózat*ot Erkel Ferenc is, melyet május 30-án mutattak be a Nemzeti Színházban Egressy harmadik *Szózat*ával együtt.³³ Az eseményről Erdélyi János számolt be (Ember Pál álnéven),

---

és vezényletével Pesten bemutatott „*Rákóczy Induló*, Berlioz Hektor által műszerelve” is elhangzott. IVÁNYI-PAPP, „A Nemzeti Zenede élete...”, 88.

29 TARI, „A Hangászegyleti Zenede...”, 38. Kölcsey megzenésített *Himnuszát* 1844. július 2-ai ősbemutatója után „hangászkar kísérettel Erkel Ferencztől” már 1844 novemberében előadták. IVÁNYI-PAPP, „A Nemzeti Zenede élete...”, 77–78.

30 Bartay egy 1847-es, főként saját műveiből álló koncertjén a zenei számok között elhangzott Vörösmarty *A szent ember* című verse is. Vö. *Pesti Divatlap* 10 (1847): 317.

31 Mátray Gábor beszámolója a hangászegylet működéséről: *Honművész* 5, 9. sz. (1837): 71; *Honművész* 6, 10. sz. (1838): 80.

32 MAJOR Ervin, „Erkel Ferenc műveinek jegyzéke: Második bibliográfiai kísérlet”, in *Magyar zenetörténeti tanulmányok. Írások Erkel Ferencről és a magyar zene korábbi századairól*, szerk. BÓNIS Ferenc, 11–38 (Budapest: Zeneműkiadó, 1968), 24–25.

33 MAJOR, „Erkel Ferenc műveinek jegyzéke...”, 20–21.

s ő 27 műről tudott. „A’ menyiben maga Egressy hármat szerze, körülbelül 24 elme foglalkozék a mű zenéjével [...]”³⁴ A nyertes mű hamar elterjedt. Mátray a magyar népdalokról írt értekezésében így írt Egressy Benjaminról és a *Szózat*ról:

Ő többeknek [népies műdaloknak] zenéjét maga szerzé, már régebbiek alá alkalmas szöveget készíté, és mivel csakhamar kedvesek lettek a közönség előtt, a pesti műárusok kaptak rajtok, s egymást érték az általok kiadott több rendbeli népdal-füzetek. Egressy népdalszellemű dalai nemsokára a köznép körébe is hatottak. Hallám ez által énekelteni a díjkoszorúzott „Szózat” dallamát mindjárt megjelenté után rövid idő múlva.³⁵

Az 1846. december 8-ai zenedei hangversenyen Schodelné Klein Rozália³⁶ nem akadályoztatott; az ő előadásában szólalt meg Mátray *Szózat*-feldolgozása.³⁷ Schodelnének jó kapcsolata volt a Zenedével, fellépett koncertjein, s adományaival támogatta annak működését. Egressy Benjamin 1845. november 15-től a Zenede új választmányának tagja volt, s az iskolában tanultak az Egressy család gyermekei.³⁸ Erkel közreműködött az intézmény hangversenyein, de sokasodó feladatai miatt csak rövid ideig működött a Zenede karmester tanáraként. A zenedei koncerteken a *Himnusz*on kívül többször játszottak részleteket *Bátori Mária*, valamint *Hunyady László* című operáiból.³⁹ Erkel kompozíciós tervei közt szerepelt Vörösmarty 1844-ből való, *Hymnus* című versének megzenésítése is, de e mű nem készült el. A költőnek többféle formában, más-más szerző zenéjével volt módja hallani *Szózat*át. Erkel *Bánk bán* című operájának 1861-es ősbemu-

34 Erdélyi Erkel és Egressy zenéinek gyengeségeit világosan megfogalmazó írását lásd: EMBER Pál [ERDÉLYI János], „[30-án...]”, *Regélő: Pesti Divatlap* 2, 2. félév, 45. sz. (1843): 1430–1431. Major Ervin túl szigorúként jellemezte Erdélyi bírálatát („Erkel Ferenc műveinek jegyzéke...”, 20). Erdélyi feltehetően költőként is érzékenyen reagált a nyelv ritmusára. Mint írta, Erkel zenéje „magyartalan német szellem taktusával együtt, ’s ezt azonnal megérzi fülünk, ha ugyan nincs elromolva, a’ hangok’ mértékének szorosabb vizsgálása nélkül is, mi főleg a’ páros sorok’ éneklésénél észrevehető... Egressy’ melódiája szintén igen gyöngé és reminiscentiák’ változata”. EMBER, [30-án...], 1431. A *Szózat* további zenei vonatkozásairól: SZÖNYINÉ SZERZŐ Katalin, „A «honfihűség dala» a Zeneművészeti Lapok (1860–1876) hasábjain: Egressy Béni: „Szózat”, in *Tiltva, tűrve, imádkozva, énekelve. Tanulmányok a Szózatról*, szerk. SZALISZNYÓ Lilla, Hagyományfrissítés 5, 143–151 (Budapest: Reciti Kiadó, 2017).

35 MÁTRAY, *A Muzsikának Közönséges Története...*, 265.

36 TALLIÁN Tibor, *Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátszás kezdetei* (Budapest: Balassi Kiadó, 2015).

37 ISOZ, „A Pest-budai Hangászgyesület és nyilvános hangversenyei...”, 177.

38 TARI, „A Hangászgyesületi Zenede...”, 37. Egressy Béni halála után a Zenede Egressy Béni portréjának megfestetéséhez 1852-ben aláíró ívekkel gyűjtött pénzt. Az összegyűlt jókora összegből egy ún. „Egressy-alap”-ot hoztak létre azzal a céllal, hogy az arra érdemesnek ítélt magyar énekesek, zeneművészek arcképét a nemzeti képcsarnok számára lefestessék. Sz. FARKAS Márta, „A Nemzeti Zenede képzelt galériája. Festmények, szobrok, síremlékek, érmék”, in TARI és Sz. FARKAS, szerk., *A Nemzeti Zenede...*, 301–319, 302.

39 PÁNDI Marianne, „Erkel Ferenc az előadóművész a Honművész tükrében”, in *Magyar zenetörténeti tanulmányok: Írások Erkel Ferencről és a magyar zene korábbi századairól*, szerk. BÓNIS Ferenc, 45–56 (Budapest: Zeneműkiadó, 1968), 56; ISOZ, „A Pest-budai Hangászgyesület és nyilvános hangversenyei...”, 176.

tatóját, benne *Keserű pohár* című versét az opera első felvonásában felcsendülő *Keserű bordalként* ellenben már nem ismerhette meg.⁴⁰

Mire a *Szózat* (és Kölcsey *Hymnusának*) megzenésítésére sor kerül, Vörösmarty *Fóti dal* című verse már dallammal együtt ismert, melyet még keletkezése évében, 1842-ben megzenésített Fáy András,⁴¹ valamint Thern Károly. A következő években Grill János, Szvasztics János és többen mások is megzenésítették.⁴² Grill János zeneszerző, a budai német színház karmestere, a több száz tagból álló hangászegylet tagja volt, nevével a hangversenyműsorokban, koncertekről szóló beszámolókból is találkozunk. A Zenede koncertjein többször vezényelt, műveit is előadták. Thern Károly 1842-ben már ismert zeneszerző és zongoraművész. 1852-től tanított zongorát a Zenedében, de Vörösmartyval már korábban kapcsolatban állt. A zeneszerzőről és műveiről Bartalus István írt 1863-ban. Noha a *Fóti dal* megzenésítésének körülményeire vonatkozó leírása legendán is alapulhat (amit a zeneszerző természetesen megcáfolhatott volna), írásában minden egyéb hiteles.

1836-ban Pestre jött, s itt egészen a zene tanulmányozására szentelte magát. Egy Budán élő rokonánál, Vásárhelyi Pálnál, bő alkalma volt Magyarhon legjelesebb irodalmi férfiaival megismerkedni, s Vörösmartyval, Bajzával, Garayval, Szontággal, Erdélyivel csaknem minden estét együtt töltött. Egy ily alkalommal (1842 oct. 14-én) született a híres «Fóti dal» zenéje. Vörösmarty t. i. az említett baráti körben «Fóti dalát», mint legújabb költeményét felolvastván, Thern Károlyt annyira lelkesítette, hogy az oldalszobában álló zongora mellett azonnal zenét költött hozzá, s a dalt a kis társaság még azon este nem kis lelkesedéssel újra meg újra elénekelt. Ezután november 9-én a nemzeti színház énekkara nyilvánosan előadta a nemzeti színházban Megyeri jutalomjátéka alkalmával, a «Peleskei Nótáriusban.» Nem sokára egyiránt hangzott Magyarhon rónáin, s Erdély bércei közt. Willmersnek hangversenyi körútjában egyik lovagló paripája lett; a forradalom alatt indulóvá alakították; szóval egyike lett legkedveltebb dalainknak.⁴³ [Vörösmarty 1847-ben Vásárhelyi halálára írt költeménye: *Vásárhelyi Pál sírkövére*.]

40 A bordalról: TARI Lujza, „A romantikus bordal és a Vörösmarty-bordalok korabeli megzenésítései”, in *Vörösmarty mai szemmel*, szerk. BAKONYI István és PÉNTÉK Imre, 101–128 (Székesfehérvár: Árgus Kiadó–Vörösmarty Társaság, 2000), 114–116.

41 Fáy András 1837-ben tagja a hangászegylet nagy tanácsának, de feltehetően lemond e tisztségéről számos egyéb elfoglaltsága, tisztsége miatt. 1838-ban a „honi tiszteleti tagok” közé választják. Mátray Gábor beszámolója: *Honművész* 6, 7. sz. (1837): 54–55; *Honművész* 7, 10. sz. (1838): 80.

42 Thern és Grill kompozíciója megvolt Szendrey Júlia kottatárában: GERŐ József, „Petőfi javainak lefoglalása és elárverezése (1849–1851): Szendrey Júlia kottái”, *Magyar Zene* 2 (1972): 281–287; TARI, „A romantikus bordal...”, 111–113.

43 BARTALUS István, „Thern Károly”, *Az Ország tüköre: Budapesti képes közlöny* 21 (1863): 241–242. Id. Ábrányi Kornél főként Bartalus írására támaszkodik Thern Károlyról szóló összefoglalójában. Id. ÁBRÁNYI, *Általános zenetörténet...*, 171.

Fóti dal.

Mérsékelt. *A dur.*

Föl-fe-lé megy bor-ban a gyöngy, Jól te-szi!

Tö-le sen-ki e-jo-gát El nem ve-szi. Törjön is mind

ég fe-lé az, A mi gyöngy; Hadd maradjon gyáva föl-dön

A göröngy!

Mint Bartalus írta, a feldolgozások közül Thern műve terjedt el népdalként, akként adta ki Színi Károly.⁴⁴ (1. kép) Thern dallamát valóban felhasználta az 1840–1850-es években Pesten többször megfordult Rudolf Willmers német zongoraművész, zeneszerző.⁴⁵ Az említett évtizedben három neves zongorista koncertezett Pesten: Liszt Ferenc, Sigmund Thalberg (1812–1871) és Rudolf Willmers. Mindhárman kapcsolatba kerültek művelt magyar arisztokratákkal, különböző területeken tevékenykedő szellemi alkotókkal, a hazai muzsikusokkal általában, s a Zenedével is, melyet adományokkal támogattak. Az 1845. május 26-ai ülés jegyzőkönyve rögzítette, hogy „»Vilmers R.« zongoraművész a Nemzeti Színházban nagy tetszéssel előadott »Fóti dal« című művét a »nemzeti kör egyesületnek ajánlotta«, s a munkáért bejött pénzt „a' nemzeti Conservatorium pénzalapja szaporítására fordítani szándékozik.”⁴⁶ Willmers 1850-es koncertje bevételének felét szintén a Zenede számára ajánlotta fel, a hangászegylet pedig köszönete jeléül tiszteletbeli tagjává választotta. 1846-os koncertje alkalmával a Nemzeti Kör vacsorát

44 SZÍNI KÁROLY, *A magyar nép dalai és dallamai* (Pest: Heckenast Gusztáv, 1865), 72. sz. Megvan két másik 19. századi gyűjteményben is.

45 TARI LUJZA, „A magyar hangvétel változása C. M. v. Weber *Magyar Rondójától* R. Willmers *Fóti daláig*”, in *Zenatudományi dolgozatok Szabolcsi Bence emlékére, születésének 100. évfordulója alkalmából*, szerk. SZ. FARKAS MÁRTA, 51–69 (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem – MTA Zenatudományi Intézet, 2000). Willmers életrajza: *uo.*, 61–67.

46 IVÁNYI-PAPP, „A Nemzeti Zenede élete...”, 81.

adott tiszteletére, ahol Willmers többek közt a Thern Károly *Fóti dal*-megzenésítésére készített változatait is előadta. Az estén zenedei muzsikuskok is részt vettek, és Vörösmarty-versek is elhangzottak. Az *árvízi hajós* című költeményét Lendvay Márton szavalta el, a *Hűség* címűt pedig Laborfalvy Róza. Az estről készült beszámoló tájékoztató, hogy „Schódelné a Szózatnak férje által szerzett szép s jellemző melodiáját, nagy művészeti szabatosággal, és szokott megható erővel éneklé”.⁴⁷ Szinte biztos, hogy ott volt az eseményen Vörösmarty is, akit a Nemzeti Körben abban az évben választottak meg „másodelnökül”. Jelen volt a költő 1845-ben azon az eseményen is, melyre az éppen Pesten hangversenyző, Párizsban Liszt vetélytársaként híressé vált, Európa-szerte ismert és ünnepeelt Thalberg zongoraművészt-zeneszerzőt is meghívták. Erről így számolt be a sajtó: „a gróf Ráday G. és Fényes Elek elnökle alatt megalakult »Pesti kör« felavatása ünnepét zene-ének – és szavalati akadémiával ül meg...”, melyen elhangzott Vörösmarty *Hűség* című verse (ezúttal Lendvayné előadásában), s melynek „a többi közt vendége volt Thalberg, Vörösmarty is, és gróf Bethlen J. Erdélyből”. Az eseményen jelen volt még többek közt Erkel, Travnyik János (aki az est oldottabb része folyamán kérésre csárdásokat játszott), elszavalta egy versét Erdélyi János, játszott Rózsavölgyi Márk, Egressy Béni népzenei társasága, egy cimbalmos és egy bőgős cigányzenész. A saját *Magyar ábrándját* játszó hegedűs, akit az újságban „Kohn, a nemz. színház első hegedűse”-ként jeleztek, nagy valószínűséggel Ridley Kohne Dávid, aki 1850 szeptemberében lett a Zenede új, hegedű tanszakának első hegedű tanára, aki a zenedei koncerteken már addig is rendszeresen közreműködött.⁴⁸ Thalberg 1845. november 12-én adott koncertjének bevételét adta a konzervatóriumnak, egy művét pedig előadta az intézet zenekara. Thalberg később is kapcsolatban állt a magyar zenészekkel. 1860-ban Benczi Gyulát Huber Károly hegedű tanárhoz ajánlotta be a Zenedébe, és fizette tandíját. Benczi Gyula, aki – mint később Krúdy Gyula írta – „híres ember volt, híresebb, mint sok követ, vagy színész. Jókay Mórival vetekedett a híressége”⁴⁹ – azonban egy év után végleg otthagya az iskolát, az énekórákról már az első évben kimaradt.⁵⁰

A Nemzeti Kör Liszt Ferencet már korábban vendégül látta, aki 1840. január 2-ai, első hazai koncertjének bevételét ajánlotta fel a Zenede javára. Liszt már 1839. december végén Pesten volt; „az elnökkel, gróf Festetics Leóval való barátság igazolta Liszt előtt, hogy helyesen teszi, ha a Hangászegyesület támogatására hangversenyt ad” – írta Isoz Kálmán.⁵¹

Festetics Liszt elé utazott Bécsbe, s Pozsonyon át (ahol Liszt szintén koncertezett) utaztak Pestre. Mindezekről, Liszt pesti fogadásáról, továbbá zenedei elnökké megvá-

47 *Pesti Divatlap* 2 (1845): 188. A művész koncertjeiről szóló további beszámolók: TARI, „A magyar hangvétel változása...”, 61–63.

48 *Pesti Divatlap* 2 (1845): 1065–1066.

49 Itt Praznovszky Mihály, Krúdy Gyula, *Cigányálom* című kiadványából idézem Krúdy Benczi Gyuláról szóló írását: (Veszprém: Prospektus Nyomda Krúdy Kiskönyvtár 16, 2007), 55.

50 TARI, „A Hangászegyleti Zenede...”, 55.

51 Isoz, „A Pest-budai Hangászegyesület és nyilvános hangversenyei...”, 169.

lasztásáról a gróf önéletrajzi írásában számolt be.⁵² Mátray Gábor lapja így tájékoztott a művész Pestre érkezéséről:

Liszt Ferencz Pestre (újabb hiteles levél szerint) f. h. 23-kán indul Pozsonból, 's 24-dikén őt már üdvözölhetjük. A' budapesti hangászegyesület elnöke, m. Festetics Leo gróf (ki nek társaságában jön-le Becsből nevezett nagy művész hazánkfija) pompás készüléket rendelt Lisztnek ünnepélyes elfogadtatására, melly alkalommal a' hangász-egyesület működő tagjai öt egy e' célra Grill Ján[os], hangász-karmester ur által szerzett dallal és Spohrseptettjével fogják üdvözölni. Szállása a' «nádor» hotelban lesz. Mintegy öt hangverseny fog adni; ezek közül egyet a' magyar színházban, négyet a' redutteremben.

Ugyanitt a műsor ismertetésével tájékoztatnak arról is, hogy „A' pestbudai hangász-egyesületnek ez évi 4-dik műelőadása közeledő karácson napján (dec. 25.) estve 6 órakor lesz a' városi nagy redutteremben”.⁵³

A kortársak beszámolóí alapján a művész előadása, különösen a *Rákóczi-induló* megszólaltatásával főlemelően szép nemzeti eseményé vált.⁵⁴ A koncert után Liszt gróf Festetics Leó kocsiján ment haza, aki 1837. október 22-től lett a hangászegyesület elnöke Schedius Lajost követően. Festetics nemcsak a díszkardot nyújtotta át a művésznak a tisztelők nevében. Ha kellett, ő maga is beállt a zenedei koncerteken a tanulók közé a basszus szólamot erősíteni, mint tette Joseph Haydn *Teremtés* című művének előadásakor.⁵⁵ Két kompozíciója pedig elhangzott egy-egy zenedei hangversenyen.⁵⁶

Liszt 1840. január 2-ai koncertje után másnap ünnepséget rendeztek a művész számára, amelyen zenével (többek közt Grill János kantátájával) köszöntöttek. Délután „lakomá”-t adtak tiszteletére, amelyen számos résztvevő közt „a' hangászegyesület néhány tagjai” is jelen voltak.⁵⁷ Vörösmarty 1841-ben ódát írt Liszt Ferenchez, melyet a muzikus később levélben köszönt meg. Vörösmarty versét 1936-ban Kodály Zoltán zenesítette meg, s a vegyeskarra írt kompozíció főhajtása mindkét alkotó előtt.

Bár a közvélemény Lisztnek csak az 1840-es adományát tartja számon, nem ez volt az egyetlen, amikor Liszt támogatta az intézményt. 1846-ban levélben értesítette a Zenedét újabb adományáról, melyet az 1846. május 16-i, XII. ülés jegyzőkönyve 1. pontja rögzített. Liszt levelében felajánlott „a' Pesten felállítandó Nemzeti Conservatorium ré-

52 Török Pál, „Gróf Festetics Leó (1800–1884) emlékiratai”, *Napkelet* 6 (1928): 641–654, 644–648. Lisztnek az 1839. december 18–22. közti érkezéséről szóló, Festetics grófnak franciául írt levelét magyar fordításban közli: *Honművész* 7, 97. sz. (1839): 775.

53 *Honművész* 7, 102. sz. (1839): 826.

54 Bártfay László emlékirataiból idézi: LEGÁNY Dezső, *A magyar zene krónikája: Zenei művelődésünk ezer éve dokumentumokban* (Budapest: Zeneműkiadó, 1962), 282–284.

55 „Alig takarodott el az árvíz [1838 tavaszán] Pestről, már hozzáfogtak a próbákhoz s április 29-én előadták Haydn »A teremtés« című oratóriumát. A kar 80 főnyi volt, a basszusban Festetics Leó elnök, a tenorok között Trexler alelnök énekelt.” Isoz, „A Pest-budai Hangászegyesület és nyilvános hangversenyei...”, 168.

56 Uo., 176.

57 *Honművész* 8, 3. sz. (1840): 22.

szére 1057ft 30krt-t v. cz. vagyis 423 pft-ot azzal a megjegyzéssel [...], hogy ezen összeg azon 1377 pft-hoz foglatassék, melly általa 6. évek előtt ugyan e' célra szenteltetett".⁵⁸

A művész 1846. évi érkezését is hatalmas várakozás előzte meg, a sajtó szinte minden lépéséről beszámolt. 1846. április 29-én érkezett Pestre, s a Nemzeti Színház zenekara, valamint az Egressy-banda játszott tiszteletére. Első koncertje április 30-án délben volt.⁵⁹ Következő koncertjéről is tudósítottak: Liszt Ferenc „tegnap adá hangversenyét nemzeti színházunkban a conservatorium javára. Előadás után fáklyás zenével, s a pesti körben fényes lakomával tiszteltetett meg.”⁶⁰ Ezt így írták le a *Pesti Divatlapban*:

Miután Liszt a conservatorium javára nagylelkűen szentelt hangversenyét elvégezte, számos tisztelői által, fáklyák közt, és a Rákóczy-induló zenéje mellett, kísérteték a nemzeti színházhoz közel eső Pesti kör szállására, hol részint az egyesület, részint a nemzeti kör, részint a nemzeti casino több tagjai – kik közt azonban legtöbb volt pesti- kör-tag –, egyesülten, fényes lakomával tisztelék meg nagy hazánkfíát. [...] Egressy Gábor, Teleky L. gróf felszólítására, Vörösmarty nagyszerű ódáját, *Liszt Ferenczhez* erélyesen, s igen nagy hatással szavalá. Végül Liszt egy igen jellemzetes szép magyar eljátszása által fejezé ki felizgatott hazafiai érzelmeinek hálaszózatát. Egressy és Rózsavölgyi zenésztársasága pedig felváltva gyönyörködteté e szabad szellemű lakoma hősét és adóit [...].⁶¹

Vörösmarty minden bizonnyal jelen volt ezen az eseményen. A tisztelet a két nagy alkotó között kölcsönös volt. Nemcsak Vörösmarty énekelte meg a „hírhedett zenészt”; a költő halála után a zeneszerző is emléket állított a költőnek a *Magyar Történelmi Arcképcsarnok* című zongoraművében. Lisztet az utókor ma is a Zenede szellemi alapítójaként tartja számon, s nem ok nélkül. Liszt Ferenc a Zenedében működő muzikusokkal élete végéig a legszorosabb emberi és szakmai kapcsolatban állt, melynek egyik jele, hogy 1856-ban az esztergomi Bazilika felszentelésére írt *Missa solennis* című művében a Zenede növendékei énekeltek a kórusban.⁶²

Vörösmarty kritikáinak zenei vonatkozásai

A Nemzeti Színház nem magyar darabbal történt megnyitása „a kortársakra némiképp kiábrándítólag hat”, noha a bemutatott operán kívül két magyar zenedarab is elhangzott Vörösmarty verse és Mátray darabja mellett.⁶³ Vörösmarty a színház megnyitás-

58 IVÁNYI-PAPP, „A Nemzeti Zenede élete...”, 86.

59 *Pesti Divatlap* 3 (1846): 358, 376.

60 *Pesti Divatlap* 3 (1846): 377. Az 1846-os első koncertjéről szóló beszámoló végén mindazonáltal a gyanakvó csipkelődés sem maradt el: „Igen szeretnők tudni: vajjon mennyi pénz gyűlt már egybe, arra a nemzeti conservatoriumra?” Uo., 394.

61 *Pesti Divatlap* 3 (1846): 395.

62 TARI, „A Hangászegyleti Zenede...”, 52.

63 PÁNDI Mariann, *Hangászati mulatságok: A 19. század magyar zenei élete a kritikák tükrében* (Budapest: Mágus Kiadó, 2001), 20–21.

ról szóló beszámolójában megemlíti az épület hiányosságait, de kritizálás helyett fontosabbnak tartja hangsúlyozni:

Fentarjuk magunknak a színt, oly szép, mint kellemes és tágas színházról, jeles erőműveiről, díszítményeiről egy különös cikkelyben, annak idejében szólanunk; most csak azt érintjük, hogy az a baljövendölések ellenére, rakott soraival rendületlen kiállotta az első nap sulyát... Eljátszottak: «Árpád ébredése», előjáték Vörösmartytól, s egy magyar táncz után Belizár szomorujáték [...].⁶⁴

Dicséri, hogy „[a]z ifjonczok táncza jól betanult, pontos és kellemes volt”. A továbbiakban remek jellemzést ad a magyar táncról, majd hozzáteszi: „Mi a darabok előadását illeti, ki kívánna most szigorú bírálatot adni?”⁶⁵

Vörösmarty kritikáiban kevés helyen ír a zenéről, mert tisztessége nem engedi, hogy olyanról nyilatkozzon, ami nem az ő területe, jóllehet nagy hozzáértéssel ítéli meg az adott előadások zenei színvonalát, a színház zenei helyzetét. Az *Egyveleg* című darab 1837. október 16-ai előadásáról írt kritikájában ki is mondta: „Az Egyveleg muzsikai részét itéljk meg a zeneértők.”⁶⁶ Többnyire jelezte, ha dalok is szerepeltek az előadásban, vagy legalább feltüntette a zeneszerzőt. Így például 1837. szeptember 30-án műsoron volt „Zampa [...] Írta Mellesville, muzsikáját Herold.”⁶⁷ 1841. január 3-án az „Arany király Bohózat 2 szakaszban [...] Zenéje Müller Adolftól” darabot adták.⁶⁸

1838. május 22-én Fáy András két vígjátékát játszották, s a két színmű között Fáy fia is fellépett. Vörösmarty a darabra vonatkozó kritikája végén így írt róla:

Az első vígjáték után a tizennégy évű Fáy Gusztáv, András fia, Thalbergnek egy Don Juanbeli themára írt phantasiáját adta elő zongorán, az értők közmegelegedésére. Mert e játékban erő s könnyűség vala, s szabatosan s biztossággal meggyözve a darab nem csekély nehézségeit, az egész fölött valóságos művészi nyugalom lebegett.⁶⁹

Fáy Gusztávot a hangászegylet már 1836-ban tervezte meghívni hangversenyezni, amit az 1836. december 9-ei ülés jegyzőkönyvében rögzítettek.

1838. június 2-ai kritikájában viszont nem kíméletes, de épp a zene érdekében. „Béla futása. Ezen sok tekintetben gyarló mű néhány magyar dalaival tartja fenn magát. A minek egyfelől örülni kell, midőn különben a magyar muzsika annyira elhanyagol-

64 VÖRÖSMARTY Mihály, *Munkái VI.: Dramaturgiai lapok, Játékszíni krónikák*, kiad. GYULAI Pál, Magyar remekírók 27 (Budapest: Franklin Társulat, 1904), 78–79. A *Belizár* Donizetti operája (1836), mely Eduard von Schenk drámáján alapszik.

65 1837. augusztus 27.: VÖRÖSMARTY, *Munkái VI...*, 78–79.

66 Uo., 110.

67 Uo., 104. Louis Joseph Ferdinand Hèrold francia zeneszerző (1791. január 28.–1833. január 19.) 1831-ben írt vígoperájának teljes címe: *Zampa ou La Fiancée de marbre*.

68 Uo., 230.

69 Uo., 154.

tatik.⁷⁰ A *Béla futását*, az első magyar operaként számon tartott művet Ruzitska József írta 1822-ben, melyet kolozsvári bemutatója után először mutattak be Pesten Heinisch József átdolgozásában.⁷¹ Az 1822. december 26-ai ősbemutatót követően 1823-tól több helyen előadták (például Balatonfüreden, Székesfehérváron, majd 1836-ban újból Kolozsváron). Egyik dalbetétje, a „«Hunnia nyög letiporva» a reformkor egyik zenei slágere lett, a daljáték többi számával együtt 1849-ben is énekeltek a fogoly honvédek.⁷² Egy áriáját az 1846. december 25-ei zenedei koncerten is előadták,⁷³ egyes dalbetétei pedig a szóbeli hagyományban is fennmaradtak.⁷⁴

1838. október 14-én a *Peleskei nótáriust* adták, melyet Vörösmarty kimerítően ismerttet, s a zenét illetően megjegyzi:

A dalok közül jó a juhászdal; ellenben gyengék és hatás nélküliek: a haramják első dala, Jurátus Gazsi dala s a szobalányé. S általában óhajtanók, hogy ezen dalok s énekek tartalmasabbá, kerekébbé s a muzsikával is helyenként összehangzóbbá tétetnének [...]. A muzsika könnyűségénél, a tárgyhoz illő változatosságánál s magyar szelleménél fogva általában tetszett, s örömmel üdvözljük a fiatal művészt, ki írónknak az efféle dolgozatokra ügyes szerzeménye által nem csekély ösztönül szolgálhat.⁷⁵

A fiatal művész Thern Károly, a *Juhászdal* pedig a *Hortobágyi pusztán fú a szél* kezdetű ének,⁷⁶ mely gyorsan elterjedt népdalként. A dallammal kapcsolatban korábban jeleztem: nem lehetetlen, hogy szülőhazája a régi Felső-Magyarország északkeleti része, mert a népdal elterjedtsége a szlovákiai magyarság körében, különösen a történelmi északkelet-magyarországi térségben – melybe Thern szülővárosa, Igló is belesik – olyan mértékű,⁷⁷ hogy aligha magyarázható a gyors folklorizációval. Megerősítheti ezt Tompa Mihály 1844-es feljegyzése, aki mint jellemző ottani népdalt kottázta le *Akkor szép az erdő, mikor zöld* szöveggel az Abaúj megyei Selyében.⁷⁸ A népzeneudomány az

70 Uo., 158.

71 A darab ekkorra már elavult elemeire vonatkozó részleteket – „Ami jobb volt benne, az inkább népszínmű zenéhez illett” – id. Ábrányi Emil írásából idézi: LEGÁNY, *A magyar zene krónikája...*, 223.

72 KERÉNYI Ferenc, kiad., *A magyar színikritika kezdetei 1790–1837*, 3. köt. A magyar irodalomtörténetírás forrásai (Budapest: Mundus Kiadó, 2000), 3:1373. Az újabb, 1836. augusztus 7-ei kolozsvári előadásról: Uo., 2:1085, 2206-os tétel.

73 ISOZ, „A Pest-budai Hangászegyesület és nyilvános hangversenyei...”, 178.

74 *Isten hozzád édes, lóra!* kezdetű hármasa megjelent: LIMBAY Elemér, szerk., gyűjt., *Magyar daltár: A magyar nép egyetemes dalainak gyűjteménye dallam szerinti rendben*, V. (Győr: Hennicke Rezső, 1888), 902. sz.

75 VÖRÖSMARTY, *Munkái VI...*, 187, 189.

76 KERÉNYI György, *Népies dalok* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 29, 211.

77 *Szlovákiai magyar népzene: Válogatás Tari Lujza népzene gyűjtéséből (1983–2006)*, Gyurcsó István Alapítvány könyvek 49 (Dunaszerdahely: a Csemadok Dunaszerdahelyi Művelődési Intézete, 2010), 66, hozzáférés: 2021.09.11, <http://csemadok.sk/files/2013/07/tari-lujza-szlovakiai-magyar-nepzene.pdf>. A *Jaj, de sokat jártam, fáradtam* és az *Ezt a kerek erdőt...* mindkét szöveggel népszerű a rutén kisebbség körében is. Tari L. gyűjtése, 1978. március 12., ZTI Népzenei Gyűjtemény: AP 12.765 d-e.

78 *Dalfűzér 1844: Tompa Mihály kézirat, kottás népdalgyűjteménye*, kiad. POGÁNY Péter és TARI Lujza (Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 1988), 2. kotta, 104.

12
#VII-8

eredeti a Pelerai Notain, 1838.
eredeti K

v. ö: 1. III. 2.
1 III III máf

Hortobágyi
Nagy igaz kedves
m. népt.
F. lap.

Juhász-dal

rendje Thern K., hős Entegi
(név nélkül) II, 306 l.
Kecskeméti től
a m. népt. (Gaal)
megjelölésével.

Moderato

Erd. J. Népt. f

Hor-to-bá-gy-i a pusztán fűj a nél fűj a nél,

Ju-hász-ke-dves bü-sen ut-ra kél: ut-ra kél:

Ho-va lett a' nyó-já el-ad-ta el-ad-ta.

Ho-va lett a' ked-ve? el-hagy-ta! el-hagy-ta!

még 4 sor. kinyitáson apróbb elírésűvel Erd. Népt.

Ezt a kerek erdőt járom én (vagy Elvágтам az ujjam, jaj, de fáj, valamint Jaj, de sokat jár-tam, fáradtam) szövegekkel ismert népies műdalt a Hortobágyi pusztán... című dalból eredezteti. Véleményem szerint Thern alakította át a dallamot a kor divatjának megfelelő módon, mely itt az alaphangról skálaszerűen fölfelé mozgó dallamindítást jelent a természetesebb népi, oktávról lefelé induló dallammal szemben. (Más kérdés, hogy a népzeneben élő dallam sok szempontból újszerű, mely az utolsó sor fölbontott dominás szeptimében csúcsosodik ki.) Kodály Zoltán lemásolta a dalt zenei rendje számára, s jelezte rajta, hogy a szöveg megvan Erdélyi Jánosnál is, mely kétségtelenül jelzi a Hortobágyi pusztán... kezdetű vers gyors elterjedését.⁷⁹ (2. kép)

Vörösmarty kritikával jókora kihagyás után, 1841. január 1-jén jelentkezik újból Visszapillantás: Bevezetésül címmel. Ebben az opera helyzetét is tárgyalva kemény kri-

⁷⁹ Népdalok és mondák: Magyar népköltési gyűjtemény II., kiad. ERDÉLYI JÁNOS (Pest: Beimel József, 1847), 514. sz. Kodály a lapszámot jelölte a kottán.

tikát ír Schodelné Klein Rozáliáról.⁸⁰ A dráma és opera elsőbbsége kérdését taglalja 1842-es, *A színházi drámajutalomról* írásában, melyben a dráma mellett teszi le a voksot, s kimondja:

Előre hallom jajveszékelését némely uraknak e pazarlás felett, kik azonban egy énekest vagy énekesnőt ezért nyolcezer pengőig minden meggondolás nélkül fizetnének, s ezt helyes gazdálkodásnak neveznék, a kik, ha az ily ének papjai és papnői közönsége csökken, s azon cifra ámitás szappanbuboréka, hogy az opera fényesen jövedelmez, elpattanni készül, rendszerint megharagusznak a tudósokra, az akadémiai páholyra, az *Atheneumra* és minden emberre, kik csodálatos édelgéseikben nem osztoznak, s különösen azokra, kik a dráma mellett szavokat emelik.⁸¹

Vörösmarty halála után

A költő emléke a Zenedében halála után sem halványult el. A halála utáni évben, 1856. április 19-én Döme József a költő iránti tiszteletként megzenésítette Vörösmarty *Hattyú dal* című versét, melynek kottáját a Zenedének adta. Az intézmény 1857. március 19-ei ülésen beszámoltak arról, hogy Petőfi *Honfidal* című versét jelölték ki egy zenei pályaműre. Hasonló pályázatot írtak ki 1861-ben, s a beérkezett pályaművek közül a fődíjra érdemes alkotás szerzője, Pető János nevelő ezt a jeligét írta művére: „Fölfelé megy borban a gyöngy, jól teszi.”⁸² 1861-ben Mosonyi Mihály befejezi Vörösmarty költeménye alapján készült *Szép Ilonka* című operáját.

1862. március 9-én a magyarhoni árvízkárosultak részére a pestbudai hangászegyleti Zenede növendékei hangversenyt adtak. A műsorszámok – Mátray egy kórusműve, egy Mosonyi-mű Petőfi versére, egy Liszt-mű és több más zenedarab – között elhangzott egy Vörösmarty-vers is, melyet a program így tüntetett föl: „Az árvizi hajós. Írta Vörösmarty M., szavalja Rudass János.”⁸³

1864 augusztusában Thern Károly, aki a Zenedének akkor már jó ideje zongora- és zeneszerzés-tanára volt, kivette szabadságát, s fiaival egyéves hangversenykörútra indult. Elutazása előtt még megajándékozta a Zenedét 28 saját darabjával, köztük az általa megzenésített Vörösmarty-darabokkal, Händel-, C. M. von Weber-versenyművek szólamfűzeteivel, az Erkel Ferenc által megzenésített *Szózat* kottájával és további zeneművekkel.⁸⁴

80 VÖRÖSMARTY, *Munkái VI...*, 217–230, főként: 122–219. Az utóbb „állandó operaháború”-ként jellemzett korszakról, Schódelné és a színház viszonyáról: TALLIÁN Tibor, „Operaművelés Magyarországon”, in „Szikrát dobott a nemzet szívébe”: Erkel Ferenc három operája Batori Mária, Hunyadi László, Bánk bán: Szövegkönyvek, tanulmányok, szerk. GUPCSÓ Ágnes, 15–30 (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet – Rózsavölgyi és Társa, 2011), 25–26.

81 VÖRÖSMARTY, *Munkái VI...*, 173–185, 280.

82 IVÁNYI-PAPP, „A Nemzeti Zenede élete...”, 128.

83 Uo., 130.

84 Uo., 140.

1865-ben Ráth Mór könyvtáros tizenkét Vörösmarty Mihály-kötetet ajándékozott a Zenedének. 1867-ben Langer Viktor (a később Tisza Aladár néven népszerű csárdászíró), a Zenede egyik énektanárának, Langer Jánosnak a fia, aki 7 éves korától maga is az iskolában tanult énekelni, hegedülni, nagybőgőzni, Thern Károlynál zongorázni, megzenésítette Vörösmarty 1844-ben írt *Hymnus* című költeményét.

1875-ben Bognár Ignác énekes, nemzeti színházi karmester írt zenét Vörösmarty *A szellőhöz* című verséhez. Lánya, Balázné Bognár Vilma, a jeles drámai és koloratúr-szoprán 1880-ban visszavonult a színpadtól, és a Nemzeti Zenede tanára lett.

1864-ből való Zapf Antal *Vörösmarty emlék* (op. 14.) című zongoraműve. Zapf Antal zeneszerző 1864–1884 között volt a Zenede zongoratanára, aki a külföldre távozott Thern helyét vette át az ún. „felsőbb kiművelési” osztályban.

1879-ben keletkezett Allaga Géza *Melodráma Vörösmarty Csongor és Tündéjéhez* című kompozíciója. A zeneszerző, karnagy, nemzeti színházi, illetve operaházi csellista 1891–1902-ig volt a Zenedében a számára létrehozott cimbalom szak cimbalomtanára, az első cimbalomiskola szerzője.

Hazslinszky Gusztávot (1855–1918) 1899 novemberében választották meg a Zenede zongora tanszakának helyettes tanárává. Vörösmarty *A vén cigány* című versét zenésítette meg (op. 21., szólóénekekre, kórusra, zongorakísérettel).

Összefoglalás

Vörösmarty Mihály minden bizonnyal több zenedei tanárral kapcsolatban állt, s a hangászegyletnek is valószínűleg több hangversenyét meghallgatta, mint amennyire közvetlen adatunk van. Személye és költészete iránt folyamatos volt a Pestbudai Hangászegylet és különböző nevekkal, de folyamatosan és azonos célokkal működő iskolájának érdeklődése, tisztelete. Ez kezdetben legalább részben az iskola szellemiségét meghatározó Mátray Gábornak volt köszönhető, de egyben az intézménnyel támogatóként kapcsolatban álló, Vörösmartyt tisztelő arisztokratáknak, íróknak,⁸⁵ közelebbi barátoknak is. Az iskola szellemisége egyben tükrözte a nemzet egészének Vörösmarty iránt megnyilvánuló figyelmét, szeretetét. Életében és halála után a nagy költőnek kijáró tisztelet övezte személyét, ápolták emlékét, mely az iskolai rendezvényeken elhangzott közös *Szózat*-éneklésekben, verseinek elszavalásában és költeményeinek megzenésítésében nyilvánult meg. A Nemzeti Zenede a Zeneakadémia megnyitása után, majd a 20. század első felében is sikerrel folytatta működését, s kiváló tanárgárdával számos jeles muzsikust nevelt. Ez a korszak azonban Vörösmarty Mihály zenén keresztül megnyilvánuló tiszteletének már egy másik fejezete.

85 Az írók, irodalmárok közül támogatta az intézményt Garay János, Madách Imre és Toldy Ferenc.

Summary

LUJZA TARI

Mihály Vörösmarty, the musicians of the Musical Association in Pest and Buda and other nineteenth century musicians

The musical school National Conservatory (with this name from 1867) has been operating from 1836 under the name Musical Association in Pest and Buda.

The antecedents of its foundation date back to 1818, about which Gábor Rothkrepf (from 1837 Mátray) wrote in the Scientific Collection edited by Vörösmarty.

Mátray is one of the first music historians of the nineteenth century, one of the most versatile personalities of his time, for many decades the director and teacher of the National Conservatory were in direct contact with the poet. For a short time he was assistant editor of Vörösmarty. He performed the poet's poems processed by composers at concerts.

The *Szózat* (A Patriotic Call) was especially composed by many musicians who were actively involved in the music life of Pest-Buda and also taught in the music school.

Many musicians composed music to the poem *Fóti dal* (A Song from Fót), from which the song of Károly Thern has also spread in folk music. Thern – the composer and piano teacher of the school – was in direct relation to Vörösmarty. The opera composer Ferenc Erkel wrote music to the poem *Keserű pohár* (Bitter Glass), which he incorporated into the opera *Bánk bán* (premiere 1861).

The acclaimed poet was also personally associated with musical greats such as Ferenc Liszt, who helped the establishment of Conservatory with monetary donations. Their respect for each other was expressed in poems and musical compositions.

Respect for Vörösmarty did not fade among the musicians of the Conservatory even after the poet's death. The spirit of the school reflected the attention of the whole nation to Vörösmarty, they cherished his memory with compositions and concerts. The author of the study studies the relationship between the institution and the poet in detail.